

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ιωάννα Μάστορα

Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και
Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

joannamastoraa@gmail.com

Περίληψη: Η αγωγή στην κλασσική αρχαιότητα ήταν ανάλογη με το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της κάθε πόλης κράτους (πόλις) όπως το διατυπώνει επιγραμματικά ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά (1310) «*Παιδεύεσθαι προς τὰς Πολιτείας*». Η κοινωνική αγωγή βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής και παιδαγωγικής του φιλοσοφίας, με στόχο τη διάπλαση του άξιου πολίτη και με σαφή διάκριση ανάμεσα στον ιδιώτη και τον πολίτη, καθώς «το σύνολο πρέπει αναγκαστικά να προηγείται του μέρους» (Πολιτικά 1253a19–24). Η αγωγή του νέου αποσκοπεί στην ολόπλευρη ψυχοσωματική ανάπτυξη και ανέλιξη. Το σύστημα της παιδαγωγικής του φιλοσοφίας εδράζει στην Ηθική (Ηθικά Νικομάχεια). Η παιδαγωγική του προσέγγιση προϋποθέτει την εμπειρία και τη διδασκαλία, καθώς η αρετή έχει δύο φύσεις, τη διανοητική και την ηθική. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται φρόνηση και διάνοια. Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος έθεσε της αρχές της τυπικής λογικής ως βάση της επιστημονικής έρευνας. Ωστόσο, η Ρητορική και η Ποίηση κατέχουν σημαντική θέση, εφόσον η ανθρωπότητα είναι μιμητική. Η εργασία αφικνείται στην πορεία του φιλοσόφου ως σπουδαστή στην Ακαδημία Πλάτωνα και καταλήγει με το παιδαγωγικό του έργο στο δίδυμο Αριστοτέλη Αλέξανδρου. Η παιδαγωγική φιλοσοφία του Αριστοτέλη είναι πρωτίστως πρακτική.

Λέξεις κλειδιά: Ηθική, λογική, εμπειρία, διδασκαλία

THE PEDAGOGICAL PHILOSOPHY OF ARISTOTLE

Abstract: In Classical antiquity, education had been formed in proportion with the social and political system of each city-state, as Aristotle briefly formulates in his work Politics (1310). Social education is the core of its political and pedagogical philosophy, aiming at shaping the worthy citizen and underlying a clear distinction between the individual (=idiotis) and the citizen (=politis), since "the whole must necessarily precede the party" (Politics 1253a19-24). His pedagogical approach focuses on an all-round psychosomatic balance and development. The system of his pedagogical philosophy is based on Ethics (Aristotle's Nicomachean Ethics). The pedagogical approach presupposes experience and teaching, since virtue has two natures: the intellectual and the moral one, through which wisdom and intellect can only be achieved. The philosopher laid the principles of formal logic as the basis of the scientific research, however, Rhetoric and Poetry keep an important position, the reason being human

mankind is “mimetic”. The present article starts with Aristotle’s work as a student at Plato Academy and ends with his pedagogical work on the exemplary “twin” (teacher-student) Aristotle - Alexander. The pedagogical philosophy of Aristoteles is proven as primarily practical.

Keywords: Ethics, logic, experience, teaching

Η αγωγή στην κλασσική αρχαιότητα καθοριζόταν ανάλογα με το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της κάθε πόλης κράτους. Ο Αριστοτέλης μάλιστα διατυπώνει αυτή την τάση επιγραμματικά, στα *Πολιτικά* (1310a, 14) λέγοντας «παιδεύσθαι πρὸς τὰς Πολιτείας». Η κοινωνική αγωγή βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής και παιδαγωγικής του φιλοσοφίας, με στόχο τη διάπλαση του άξιου πολίτη και με σαφή διάκριση ανάμεσα στον ιδιώτη και τον πολίτη, καθώς «το σύνολο πρέπει αναγκαστικά να προηγείται του μέρους» (Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 1253a, 19–24).

Καθήκον της πολιτείας είναι να φροντίζει, ώστε να γίνονται άριστοι οι πολίτες με νομοθετικά μέτρα που να φροντίζουν τη διαπαιδαγώγησή τους προκειμένου να καλλιεργούν το αίσθημα της δικαιοσύνης, του αγαθού, του ωραίου και να αποφεύγουν τον εγωισμό και την πλεονεξία. Σύμφωνα μάλιστα με τον φιλόσοφο ο άνθρωπος στον βίο του θα πρέπει πάντα να επιδιώκει την μεσότητα, η οποία βρίσκεται μεταξύ της έλλειψης και της υπερβολής (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1109a 20-25). «Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἢ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ καθ' ἔλλειψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν, ἰκανῶς εἴρηται». Επί παραδείγματι η "πραότης" αποτελεί μεσότητα της οργής και της αναισθησίας, η "ανδρεία", αποτελεί την μεσότητα ανάμεσα στη θρασύτητα και στη δειλία, και η "αιδώς", είναι το μέσο της αδιαντροπιάς και της κατάπληξης. Δεν παραλείπει ο φιλόσοφος να επισημάνει ότι εκτός της αρετής, ο άνθρωπος θα πρέπει να μετέχει και στα εξωτερικά αγαθά (ἐκτός ἀγαθά), καθώς η φύση του δεν είναι αυτάρκης μόνο με τον φιλοσοφικό στοχασμό και την θεωρία. Επομένως είναι απαραίτητα και αγαθά όπως η υγεία και ο πλούτος (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1179 a κ.ε.).

Η αγωγή του νέου αποσκοπεί στην ολόπλευρη ψυχοσωματική ανάπτυξη, ενώ έχει σαν βασική του παράμετρο την Ηθική, όπως εκτενώς αναπτύσσει ο φιλόσοφος στο έργο του *Ηθικά Νικομάχεια*. Εκτός όμως από την Ηθική, ο φιλόσοφος προσθέτει ότι η παιδαγωγική προσέγγιση προϋποθέτει περιλαμβάνει την εμπειρία και τη διδασκαλία (Αριστοτέλης, *Ηθικά Ευδήμεια*, 1214a, 19-21). Ο Αριστοτέλης γνωρίζει εν προκειμένω, ότι η αρετή έχει δύο φύσεις, τη διανοητική και την ηθική, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η φρόνηση και η διάνοια. Ο σκοπός των ανθρώπινων ενεργειών είναι η ευδαιμονία, την οποία ορίζει ως ενέργεια σύμφωνη με την αρετή (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1109a 20). Επιπλέον η ευδαιμονία θεωρείται ως «κάλλιστον καὶ ἄριστον ἀπάντων οὐσα ἥδιστον» (Αριστοτέλης, *Ηθικά Ευδήμεια*, 1214a, 7-8).

Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι η αρετή αποκτάται από τον άνθρωπο μέσω του ήθους/έθους, της διδασκαλίας, η οποία μάλιστα έχει ανάγκη την εμπειρία και τον χρόνο. Όπως αναφέρει ο φιλόσοφος «Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους» (Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1103a 18). Κατά τον τρόπο αυτό όπως γίνεται οικοδόμος όποιος κτίζει και κιθαριστής αυτός που κιθαρίζει, έτσι και δίκαιος γίνεται όποιος που πράττει με δίκαιο τρόπο και σώφρων όποιος πράττει με τρόπο σώφρονα και ανδρείος εκείνος που πράττει με τρόπο ανδρείο.

Στα *Ηθικά Νικομάχεια*, (1179 b) επισημαίνει την δυσχέρεια της εγκαθίδρυσης για το ἦθος εὐγενές και ὡς ἀληθές φιλόκαλον στις ψυχές των νέων. Προϋπόθεση είναι το ἔθος, από το οποίο προκύπτει και η έννοια της ηθικής (1103 a, 17). Επομένως δεν αρκεί οι αρετές να υπάρχουν στον άνθρωπο φύσει οὔτε παρὰ φύσιν, αλλά απαιτείται ο άνθρωπος να μετέχει σε αυτές και να τελειοποιείται μέσω του έθους.

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι ο πατέρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και βασιλέας της Μακεδονίας Φίλιππος ο Β΄, κάλεσε τον ίδιο τον Αριστοτέλη να αναλάβει την εκπαίδευση του γιου του από τα Στάγειρα, πόλη που είχε καταστρέψει κατά τον Ολυνθιακό πόλεμο το 349 π.Χ. και την οποία ανοικοδόμησε προς τιμήν του φιλοσόφου. Ο μικρός Αλέξανδρος μαθήτευσε πλάι στον Αριστοτέλη στο Ιερό των Νυμφών στην Μίεζα, έχοντας συμμαθητές επιφανείς νέους όπως ο Πτολεμαίος, ο Ηφαιστίων, ο Φιλώτας κ.α. οι οποίοι υπήρξαν σπουδαίοι σύμβουλοί του κατά την διάρκεια της εκστρατείας στην Ασία και Και όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος και ο Αρριανός: “Φαίνεται ότι ο Αλέξανδρος δεν διδάχθηκε μόνο τον ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν λόγον, αλλά και τις απόρρητες και βαθύτερες διδασκαλίες που οι άνδρες τις αποκαλούσαν ακροαματικές και εποπτικές και δεν τις διέδιδαν σε πολλούς” (Πλούταρχος, *Βίος Αλεξάνδρου*, 7, 5, 3-5). Και όταν μάλιστα, κατά την εκστρατεία του ο Αλέξανδρος έμαθε πως ο Αριστοτέλης είχε εκδώσει αυτούς τους λόγους, με το όνομα «*Μετά τα Φυσικά*», του έγραψε ως εξής: «Ο Αλέξανδρος χαιρετά τον Αριστοτέλη ελπίζοντας να είναι καλά. Δεν έπραξες ορθά με το να εκδώσεις τους ακροαματικούς λόγους, αφού έτσι δεν θα διαφέρουμε εμείς από τους άλλους, αν οι λόγοι με τους οποίους μορφωθήκαμε γίνουν κοινοί σε όλους. Γιατί εγώ προτιμώ να διαφέρω από τους άλλους ως προς την μόρφωση, παρά ως προς τη δύναμη. Να είσαι καλά» (Μ. Αλεξάνδρου, *Επιστολαί*, 1, 1-6).

Ο Αριστοτέλης δίδαξε τον Αλέξανδρο χρησιμοποιώντας τα ομηρικά έπη, τα οποία ο στρατηλάτης έφερε μαζί του στο προσκέφαλό του κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Ασία, αλλά τους μεγάλους τραγικού Ευριπίδη, Αισχύλο και Σοφοκλή. Είναι χαρακτηριστικό το ερευνητικό ενδιαφέρον του Αριστοτέλη γι' αυτά τα κείμενα, καθώς αργότερα συνέγραψε το έργο του «*Ποιητική*». Είναι χαρακτηριστικό επίσης, ότι ο Αλέξανδρος έδειχνε ιδιαίτερη προτίμηση στην «*Ιλιάδα*», καθώς η μητέρας του Ολυμπιάδα καταγόταν από το γένος του Αχιλλέα, τον οποίο ο Αλέξανδρος θαύμαζε.

Η παιδεία που παρείχε ο Αριστοτέλης στον Αλέξανδρο δημιούργησε έναν από τους μεγαλύτερους ηγέτες όλων των εποχών που άφησε το στίγμα του στην παγκόσμια ιστορία. Οι

κατακτήσεις του Μ. Αλέξανδρου αποτέλεσαν τον θεμέλιο λίθο της Ελληνιστικής εποχής των βασιλείων των Διαδόχων και Επιγόνων του. Η συνολική επικράτεια της αυτοκρατορίας του, στη μεγαλύτερή της έκταση κατά το 323 π.Χ., υπολογίζεται σε 5.200.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, και περιλάμβανε τμήματα από 26 σημερινές χώρες (Ελλάδα, Αλβανία, Σκόπια Μαυροβούνιο, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Τουρκία, Κύπρος, Αίγυπτος, Αφγανιστάν, Ιράκ, Ιράν, Ισραήλ, Ινδία, Ιορδανία, Καζακστάν, Κουβέιτ, Κιργιστάν, Λίβανος, Πακιστάν, Σαουδική Αραβία, Συρία, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν).

Βιβλιογραφία

- Αριστοτέλης, (1894). *Ηθικά Νικομάχεια*, ed. I. Bywater, Oxford: Clarendon Press.
Αριστοτέλης, (1884). *Ηθικά Ευδήμεια*, ed. F. Susemihl, Leipzig: Teubner.
Αριστοτέλης, (1957). *Πολιτικά*, Ed. W.D Ross, Oxford: Clarendon Press.
Μ. Αλέξανδρος, (1873). *Επιστολαί*, ed. R. Hercher, Amsterdam: Hakkert.
Πλούταρχος, (1968). *Παράλληλοι βίοι –Αλέξανδρος και Καίσαρ*, ed. K. Ziegler, Leipzig:
Teubner